

Ніколаско Ю. В.

*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки
Чернігівського національного технологічного університету*

Шишлов Т. А.

*аспірант кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки
Чернігівського національного технологічного університету*

Nikolaenko Yu. V.

*Candidate of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial and Economic Security
Chernihiv National Technological University*

Shyshlov T. A.

*Postgraduate Student of the Department of Financial and Economic Security
Chernihiv National Technological University*

СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ESSENCE AND NECESSITY OF ADJUSTING OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

Анотація. Стаття присвячена визначенню економічної сутності поняття економічної безпеки національної економіки. Розглянуто різноманітні підходи до розуміння особливостей економічної безпеки національної економіки. Визначено основні принципи забезпечення економічної безпеки України. Охарактеризовано найважливіші загрози економічній безпеці України. Зроблено висновок щодо розробки єдиного стратегічного підходу до регулювання економічної безпеки національної економіки України.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, принципи забезпечення економічної безпеки, загрози економічній безпеці, стратегія національної безпеки.

Постановка проблеми. Дослідження поняття та основних ознак економічної безпеки України необхідне для визначення можливості забезпечення країною безпеки внутрішньодержавного ринку від зовнішніх загроз, на фоні цього – задоволення інтересів кожної особи у всіх сферах її життєдіяльності в період трансформації соціально-економічних процесів та в умовах послаблення позицій в політичній, економічній, військовій сферах.

Одним з найважливіших завдань державного регулювання господарської системи є досягнення високого рівня економічної безпеки. В умовах посилення глобалізаційних процесів актуалізуються традиційні та виникають нові види економічних загроз. Найбільшу небезпеку для економіки України становлять світові фінансово-економічні кризи, уповільнення темпів економічного зростання, збільшення масштабів зовнішньої заборгованості, безробіття, зuboжіння населення, вичерпання природних ресурсів, погіршення стану навколишнього середовища тощо.

Сьогодні питанням створення комплексного механізму забезпечення економічної безпеки держави, без якого неможливі сталий розвиток та стабільність країни, приділяється багато уваги, але шляхи ефективної розробки та реалізації такого механізму є дуже складними через постійні трансформаційні процеси та поглинаючу стагнацію економіки України.

Отже, проблема економічної безпеки національної економіки є настільки складною, а процеси, що відбуваються у цій сфері, протікають настільки стихійно, що потрібні більш глибокі дослідження не лише сутності дефініції «економічна безпека», але й системи економічної безпеки загалом з метою досягнення більш суттєвих

загальнотеоретичних результатів і практичних рекомендацій про механізми навіть фрагментарної їх мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теоретико-методологічного формування та забезпечення системи економічної безпеки національної економіки досліджували такі вчені, як, зокрема, А. Амоша, А. Баланда, О. Власюк, В. Геєць, В. Глушков, М. Єрмошенко, О. Кальмук, Т. Ковальчук, О. Коротич, О. Кравченко, Т. Луцик-Дубова, О. Мартин, В. Мартиненко, Є. Овчаренко, А. Пономаренко, В. Приходська, О. Рудьковський, А. Сухоруков, Ю. Харізашвілі, О. Федорчак, І. Федорович, О. Шевчук, В. Шлемко, Г. Чехович, О. Юркевич, Н. Юрків, О. Якименко.

Метою статті є визначення сутності та необхідності регулювання економічної безпеки національної економіки як комплексного механізму, спрямованого на мінімізацію внутрішніх і зовнішніх загроз, які перешкоджають сталому соціально-економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Для України поняття «економічна безпека» є відносно новим, але воно досить поширене та давно використовується в практичній діяльності на Заході. Вперше проблема економічної безпеки викристалізувалася ще в 30-х роках у США, це обумовлено тогочасною потужною світовою кризою і необхідністю напрацювання заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в рамках національної економіки. У 70-х роках минулого століття під поняттям «економічна безпека» почали розуміти найважливіші складові національної безпеки, досить швидко цей термін набув широкого поширення в економічно розвинутих капіталістичних країнах. В економічній сфері Радянського Союзу проблеми економічної безпеки розглядалися переважно з

погляду зовнішньоекономічної діяльності або економічної злочинності.

В Україні поняття «економічна безпека» вперше було вжито в 1994 році Г. Пастернак-Таранушенком. Він зазначив, що «економічна безпека» – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців [1, с. 29]. І вже з цього часу у практичному плані було досягнуто певних успіхів: поняття «економічна безпека» увійшло до нормативної лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань. Проте єдиного загально визнаного поняття економічної безпеки поки що в економічній науці не знайдено.

Деякі вчені відзначають, що економічну безпеку слід розуміти як сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, та появу у зв'язку з цим необхідності контролю держави за національними ресурсами, за ростом ефективності виробництва та якості продукції, забезпечення її конкурентоспроможності. Окремі вчені визначають економічну безпеку як здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на міжнародному та міжнародному рівнях [2].

Серед західних вчених-економістів поширена концепція, в рамках якої економічна безпека розглядається як живучість національної економіки в умовах економічної кризи, а також здатність економіки загалом та її провідних галузей зокрема до забезпечення конкурентоспроможності на світовій економічній арені [3].

Вітчизняні вчені-економісти вважають, що економічна безпека за своєю суттю є станом захищеності життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз та охоплює широкий спектр своїх проявів [4].

Розглядаючи сутність економічної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її «включенні» у загальну систему національної безпеки, яка вбирає в себе всю сукупність превентивних заходів економічного, технологічного, військово-політичного, правоохоронного, дипломатичного та іншого характеру, що розроблені стосовно тих чи інших загроз як з урахуванням поточного часу, так і в розрахунку на перспективу.

Під економічною безпекою слід розуміти такий стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, який повинен сприяти економічному зростанню, забезпечувати його та підвищувати добробут і якість життя населення. Економічна безпека є багатогранною категорією, яка складається з великої кількості взаємопов'язаних та взаємозалежних структурно-системних складових [5].

Економічна безпека держави – це стан рівноваги і соціально-орієнтованого розвитку національної економічної системи, що досягається реалізацією сукупності форм і методів економічної політики. З точки зору національної економіки економічна безпека описує такий її стан, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави [6, с. 131].

Під час аналізу економічної безпеки виділяють передусім три основні складові:

1) економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

2) стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

3) здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення [7, с. 98].

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України відносять дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки; баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави; взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; надання пріоритету мирним заходам у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Таким чином, економічна безпека держави як економічна категорія втілює певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека держави виступає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин.

Специфіка економічної безпеки держави як економічної категорії полягає в тому, що вона постійно відображає рівень ефективності функціонування усіх її структурних елементів, що дає змогу вчасно виявити загрози і запобігти небезпеці заподіяння збитків державі, економічній системі та національним економічним інтересам з метою забезпечення їх стабільного розвитку і зростання.

Таке розуміння сутності економічної безпеки передбачає принаймні два концептуальні висновки:

1) економічна безпека країни повинна забезпечуватися перш за все ефективністю самої економіки, тобто разом з державними засобами захисту вона має захищати себе сама на базі високої продуктивності праці, суб'єктив мікроекономіки, якості продукції, конкурентоспроможності тощо;

2) забезпечення економічної безпеки держави не може здійснюватися суто ринковими механізмами саморегуляції, бо вони ефективно працюють на макрорівні тільки за наявності раціональної структури економіки, яка сама по собі не створюється, тому економічна безпека національної економіки повинна формуватися і підтримуватися всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку.

Крім того, якщо розглядати економічну безпеку країни як системну категорію, тобто як сукупність елементів, що утворюють певну цілісність, то можна погодитися з тими вченими, котрі вважають, що головна сис-

темна вимога полягає у забезпеченні розвитку економіки країни і принаймні в утворенні передумов для її виживання [8, с. 127–129].

В умовах становлення ринкової економіки, коли держава вже не може директивними методами впливати на суб'єктів господарської діяльності, слід вжити заходів щодо оптимального впливу на процес суспільного відтворення (макроекономічні параметри, галузеві структури виробництва, ціни і грошово-фінансові потоки) для підтримки економічної безпеки України.

Для прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідно проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих економічних показників. Особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах економічної безпеки:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- темп інфляції;
- дефіцит бюджету;
- рівень безробіття;
- економічне зростання;
- рівень та якість життя;
- енергетична залежність;
- інтегрованість у світову економіку;
- сальдо експорту-імпорту;
- стан демографічних процесів;
- державні внутрішні та зовнішні борги;
- діяльність «тіньової» економіки.

Велике значення мають порогові значення індикаторів, вихід за межі яких веде до руйнівних тенденцій у сфері економіки.

Концепція національної безпеки України пропонує лише один національний інтерес, що прямо стосується економічної безпеки України, а саме створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки. Саме створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає втілення в життя пріоритетів, що запропоновані вище.

Гарантом захисту національних економічних інтересів повинна виступати держава. Однак в Україні відсутні чітко визначені національні економічні інтереси, не сформовано їхню цілісну систему.

Для створення цілісної системи національних, економічних інтересів та їх ефективного функціонування насамперед необхідно:

- створити відповідну нормативну базу;
- здійснити моніторинг національних економічних інтересів та їх моделювання;
- створити банк даних щодо національних економічних інтересів;
- забезпечити баланс національних економічних інтересів та їх гармонійне поєднання.

Виділяють чотири види національних економічних інтересів:

- 1) мотиваційні інтереси, тобто інтереси, якими керується сам суб'єкт і які свідомо чи несвідомо спрямовують його вчинки;
- 2) інтереси, які суб'єкт публічно висуває як мотив своїх вчинків і які можуть не збігатися з мотиваційними;
- 3) інтереси, під якими розуміють фактичні інтереси в тому вигляді, в якому вони виявлені та зафіксовані спостерігачами;
- 4) інтереси, які, на думку спостерігачів, найкращим чином відповідають потребам суб'єкта.

Найбільш пріоритетними економічними інтересами є:

- створення надійної системи економічної безпеки України;
- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;
- забезпечення альтернативних джерел надходження нафти і газу;
- створення потужного воєнно-промислового комплексу;
- збереження та розвиток інтелектуального й науково-технічного потенціалів України;
- вирішення державою соціальних проблем;
- побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємної вигоди тощо.

Серед першочергових проблем забезпечення економічної безпеки є відстеження й оцінка рівня загроз пріоритетним національним інтересам, а отже, їх взаємозалежність: розрахунок сумарного потенціалу, розкриття закономірності в системі «пріоритети національних інтересів – загрози» [8, с. 15].

Загрозами економічній безпеці України слід вважати фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і небезпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу. Завдання усіх суб'єктів національної економіки полягає у створенні надійної системи блокування і упередження економічних загроз, яка б забезпечувала її стабільність і розвиток.

Виходячи з ситуації в українській економіці, а також з тенденцій, які спостерігаються в процесі її реформування, можна виділити стрижневі загрози економічній безпеці України: відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки; низький рівень науково-технічного потенціалу; високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох економічних галузей, передусім матеріального виробництва; усунення держави від монополії у виробництві й реалізації алкогольних напоїв і тютюнових виробів; надто різка диференціація у доходах і споживанні населення, зростання рівня бідності; криміналізація економіки, зростання її «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності на ключові галузі економіки України; високий рівень корупції у державно-управлінській сфері; недосконалість законодавства у сфері економічних відносин; низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці тощо [1, с. 250].

Висновки. Економічна безпека є процесом забезпечення стійкого розвитку економічної системи, при якому економіка здатна вирішувати такі завдання, як забезпечення незалежності національної економіки та суверенітету країни, ефективне задоволення матеріальних потреб особи, суспільства і держави, підтримка необхідного рівня соціальної та політичної стабільності суспільства, ефективний захист внутрішніх і зовнішніх ринків, захист усіх форм власності, нейтралізація впливу на економіку кримінальних структур.

За умов, що нині склалися в Україні та світі, зростає роль стратегії національної безпеки, яка має полягати не стільки у захисті держави та її політичних інститутів, скільки у захисті людини і суспільства. Основним принципом стратегії національної безпеки має бути принцип балансу інтересів людини, суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
2. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / [А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов] // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 42–50.
3. Моисеенко Е. Региональная экономическая безопасность: теория, методология, моделирование : [монография] / Е. Моисеенко. – Мн. : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2003. – 331 с.
4. Белов О. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О. Белов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/belov/6.html.
5. Тимошенко О. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення / О. Тимошенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 18. – С. 56–61.
6. Предборський В. Економічна безпека держави : [монографія] / В. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
7. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : [монографія] / [Л. Шевченко, О. Гриценко, С. Макуха та ін.] ; за ред. Л. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.
8. Экономическая и национальная безопасность : [учеб.] / под ред. Е. Олейникова. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

Аннотация. Стаття посвящена определению экономической сущности понятия экономической безопасности национальной экономики. Рассмотрены разнообразные подходы к пониманию особенностей экономической безопасности национальной экономики. Определены основные принципы обеспечения экономической безопасности Украины. Охарактеризованы важнейшие угрозы экономической безопасности Украины. Сделан вывод относительно разработки единственного стратегического подхода к регулированию экономической безопасности национальной экономики Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, принципы обеспечения экономической безопасности, угрозы экономической безопасности, стратегия национальной безопасности.

Summary. The article is devoted to determination of economic essence of concept of economic security of national economy. The various going is considered near understanding of features of economic security of national economy. Basic principles of providing of economic security of Ukraine are defined. Major threats to economic security of Ukraine are described. Drawn conclusion in relation to development of the only strategic way of adjusting of economic security of national economy of Ukraine.

Key words: economic security, national economy, principles of providing of economic security, threats to economic security, strategy of national safety.